

САРА Р. ЈЕКИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Поетски елементи у српској хагиографској књижевности Александре Костић Тмушић

*(Александра Костић Тмушић, Поетски
елементи у српској хагиографској
књижевности, Филозофски факултет у
Косовској Митровици – Међународни центар
за православне студије Ниш, 2017, 369. стр.)*

У издању Филозофског факултета у Косовској Митровици и Међународног центра за православне студије у Нишу (2017) објављена је монографија Александре Костић Тмушић *Поетски елементи у српској хагиографској књижевности*, која представља значајан допринос у изучавању и даљем расветљавању заступљености поетског и његове функције у историји старе српске књижевности. С обзиром на то да су пре овог дела неки од проучавалаца већ дали свој драгоцен удео при проучавању неких од поетских елемената у српској средњовековној књижевности, мо-

¹ sara.jekic@gmail.com

Приказ је примљен 16. октобра 2020, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 26. новембра 2020.

нографија Александре Костић Тмушић наставља трагом започетих истраживања и покушава да проникне у саму срж српске хагиографије и хронолошки да један свеобухватни приказ поетских елемената у житијиним остварењима, почев од времена Светога Саве, па све до патријарха Пајсија – писца чијим се делом завршава златно доба старе српске књижевности. Монографија је прилагођена како за научна истраживања тако и за едукацију читаоца о бољем упознавању са прозним и поетским жанровима у контексту средњовековне књижевности.

Монографија се састоји од 369 страна стандардног формата, од којих је 350 страница основног текста, а остатак чине списак литературе и коришћених извора. Поред дела књиге који је насловљен „Уместо предговора“, „Увода“ и „Закључних разматрања“, монографија је подељена на два основна дела („Теоријско-методолошки осврт на српску хагиографску књижевност“ и „Поетско у српском житију“) од којих свако обухвата по шест поглавља. Студија укључује најразноврснија дела из књижевне теорије, књижевне историје, као и дела која се баве проблемима теолошких питања, односно поетиком црквене књижевности. Поред списка разноврсне литературе, основ студије не чини само идентификација поетских елемената и њихово графичко приказивање и појашњење него и ауторова оригинална тумачења књижевних дела уопште из којих су поменути елементи преузети. Александра Костић Тмушић, такође, своје ставове усаглашава са мишљењима других аутора, што доприноси једном ширем приказу одређеног проблема и тако обликује своје оригинално дело. Из приложеног списка литературе, међу најистакнутијим именима налазе се радови Димитрија Богдановића, Драгише Бојовића, Борђа Трифуновића, Љиљане Јухас-Георгиевске, Петра Милосављевића, Радмиле Маринковић и др. Поред дела теоретичара и историчара књижевности, аутор користи и дела која се баве и другим питањима која су у блиској вези са књижевношћу, односно филозофијом, теологијом, есхатологијом, естетиком, стилистиком, лингвистиком и др. Посебно значајан део представљају цитирани делови из проучаваних извора, од чијих анализа монографија и почиње, али од којих се и образује и добија њен коначни облик.

У почетном делу монографије насловљеном „Уместо предговора“, аутор објашњава своје разлоге и мотиве који су га подстакли на одабир, истраживање и писање теме. Такође, разматра допринос сопствене студије у контексту дотадашњих истражива-

ња, одређујући њене основне циљеве, кроз, сажетом анализом дат, хронолошки и композициони приказ садржаја. Аутор усмерава пажњу на значај поетских елемената, са жељом да покаже у коликој мери су они, иако пропратни елементи, односно најчешће у функцији поджанра, били готово неодвојиви део средњовековне прозе. Не без разлога, јер се на тај начин житијин жанр богатио и постајао сложенији, те захтевао и шире образованог ствараоца.

На почетку студије (у „Уводу“) аутор нас подсећа на основна обележја старе српске књижевности, од почетних страних утицаја који су били пресудни за њен развој, па до конкретних бораца и аутора за њено трајање и даљи опстанак. Такође нас подсећа и на њену сложеност, богатство мотива и тема, јер стара српска књижевност представља неисцрпан извор, што потврђује њено никад довршено и свеобухватно истраживање.

У првом поглављу („Књижевноуметнички текст“) првог дела монографије, аутор указује на развој књижевности и језика уопште и пружа приказ њиховог положаја у уметности, те како се он кроз време мењао. Ослањајући се на више дефиниција датих појмова, аутор тежи да представи разлику између књижевноуметничког дела и књижевноуметничког текста, те констатује да је књижевноуметничко дело „завршено дело и представља затворени систем, док књижевноуметнички текст никада није сам, није затворен, нити завршен систем. Текст је, у ствари, један динамичан процес“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 7). Стога, аутор сматра да је за изучавање поетских елемената изузетно важно да се направи разлика између појмова *текст* и *дело*, чијем разграничавању је тежио још Аристотел у својој *Поетици*, али и да се укаже на значај компаратистике, односно интертекстуалности, која је отворила нове путеве у разумевању књижевности.

У другом поглављу првог дела („Структура књижевног текста“), аутор посвећује пажњу *структури* као основном појму књижевног текста, чије се значење такође кроз векове мењало и која, поред *садржине* као другог основног елемента, представља суштину највећих и непрекидних спорова припадника различитих епоха, праваца, кружока и школа. Аутор у наставку кроз засебан поднаслов („Структура књижевног текста у старој српској књижевности“) ближе одређује значај структуре код средњовековних књижевних жанрова, показујући да „она означава организовану целину, сачињену од елемената који се узајамно допуњују, међу којима сваки елемент понаособ зависи од осталих

елемената и не може да постоји онакав какав јесте уколико није у кореспонденцији са осталим елементима“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 23–24). За саму структуру средњовековних текстова, аутор истиче колико су важну улогу имала и општа места као део топике, која је била веома богата.

У следећа два поглавља („Однос поезије и прозе“ и „Жанрови у старој српској књижевности“) која су главна у првом делу монографије, приказује се пут проучавања од поезије ка прози као сложеној структури, па све до тренутка када се обе, и поезија и проза, јављају као два самостална, иако често испреплетана, уметничка система. Посебан поднаслов („Однос поезије и прозе у старој српској књижевности“) у првом поглављу које смо навели, прати однос ова два система на конкретном примеру, посвећујући посебну пажњу ритму, мелодији и звуку. Такође, аутор прати развој тог односа, тачније развој свести о њему, почев од античке реторике па до српског песништва, истичући најрепрезентативнија имена поменутих доба. Поглавље посвећено жанровима је најзначајније у првом делу, јер по речима аутора „појам жанра заузима средишње место у изучавању књижевне историје“, те је „темељније проучавање старе српске књижевности незамисливо без озбиљнијег дављења и проблемом жанра“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 43). Поглавље обухвата погледе других аутора на важност жанрова као посебну категорију, а посебно су уз историјска и књижевнотеоријска појашњења приказани најзначајнији жанрови старе српске књижевности, односно житије, молитва, похвала, плач и богослужбене песме, у које се убрајају тропар, стихира, кондак, канон и акатист.

Пето поглавље („Богослужење“) укратко казује о значају богослужења, односно Свете Литургије, која представља један од најсложенијих облика молитвене традиције, јер својом целином обухвата скуп свих других жанрова и својом природом представља, по речима аутора, „богослужбени кључ“ без кога се ништа не може разумети ни решити.

У последњем поглављу првог дела монографије („Преглед антологија старог српског песништва“), како сам његов назив казује, дат је преглед антологија у чијем избору нема старе српске поезије, али и преглед оних антологија у којима је она заступљена, као и преглед тематских антологија старе српске књижевности уз њихова закључна разматрања.

Следи други основни део монографије („Поетско у српском житију“), у коме свако од шест поглавља представља по један по-

етски елемент, који је значајан за структуру комплетне хагиографске књижевности код Срба, пратећи њен хронолошки след. Обимом највећа поглавља која следе, посвећена су испитивању заступљености жанрова молитве, похвале, плача, богослужбених песама и песничких ритмичких целина у српском житију, односно у делима наших репрезентативних аутора: Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија Хиландарца, Данила Другог, Даниловог ученика, Григорија Цамблака, Константина Филозофа и Патријарха Пајсија. Аутор нас, осим прегледа поменутих жанрова и њиховог графичког приказа кроз конкретне примере у изабраним делима, укратко обавештава и о њиховом садржају, као и о значајним стилским одликама проучаваних писаца. То је разумљиво, јер су поетски елементи, иако најчешће у функцији поджанра, посебно молитва и плач, кључни за психолошко расветљавање и уобличавање јунака житија.

Дванаесто поглавље ове књиге испитује стил у књижевности уопште, али са посебним освртом на стил у (старој) српској књижевности. Аутор подсећа да сваки жанр понаособ има свој јединствени стил, али и да је он „веома динамичан и променљив и да зависи од уметничких и културних тенденција раздобља као и од опредељења самих аутора“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 308). Уочено је присуство неких стилских фигура и поступака, као што су акростих и анафора, затим три вида ритма у организацији текста (силабички, музикално говорни, синтаксичко-интонациони), у великој мери цитираност књига *Свешћої ѿисма*, међу којима псалтир привлачи нарочиту пажњу и употреба великог броја синонима, а захваљујући чијим елементима је стил старих српских писаца сматран „високим стилем“. Аутор примећује и присуство најзаступљенијих метафора и симбола, које су главни елемент сваког стила, а посебно истиче симболе светлости (сунца, звезда, месеца) јагњади, оваца, стада, природних непогода, симболе стреле и копља, огња и ватре. Применом и комбинацијом свих наведених стилских одлика, аутор тврди да је „приповедање, које обилује песничким сликама, које је испуњено великим емоцијама и експресивношћу израза, било намењено да засени слушаоце и читаоце“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 319), те отуд у њиховим делима толико вишезначности и мистике, али и оригиналности.

Монографију *Поетски елементи у српској хагиографској књижевности* Александре Костић Тмушић одликује, пре свега, посвећеност, систематичност, јасноћа и креативност у идентификацији

и тумачењу поетског у српском житију. Користећи се разноврсном литературом и сопственим закључцима, аутор је показао однос поетског и прозног у контексту старе српске књижевности, потврђујући њихову повезаност. Иако је студија подељена на два основна дела, где се први део бави проблемом теоријске природе, а други историјским прегледом поетских елемената као поджанрова, они су такође неодвојиви и надовезују се један на други, баш како је случај и са главном темом ове монографије, тачније односом поетског и прозног. Успелост монографије *Поетски елементи у српској хисторијској књижевности* налазимо у чињеници да се дело не бави само испитивањем поменутих елемената већ и у томе што оставља места даљем проучавању у истом смеру. Монографија Александре Костић Тмушић значајна је за даља проучавања књижевних дела старе српске књижевности, њихових аутора и засебних елемената. Теме које она расветљава увек су актуелне, јер је већ наглашено како средњовековна књижевност представља неисцрпан извор за проучавање са богатством могућности које пружа. Изнета су решења која не затварају извесна поглавља, него напротив, пружају смернице за наставак откривених и започетих путева, али и оних тек наслућених, које само чекају ауторе довољно смеле да се упусте у њихово даље и прецизније испитивање.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).